

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA IJODKORLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Madiyev Otamurod Bobomurodovich

Guliston Davlat Universiteti mustaqil tadqiqotchisi.

otamurod8687@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-4906-6467>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23499368>

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda ijodkorlikni komparativistik yondashuv asosida rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari tizimli tahlil qilingan. Muallif shart-sharoitlarni tashkiliy, didaktik, psixologik, motivatsion, metodik va refleksiv guruhlariga ajratib, har bir guruhning mazmun-mohiyatini xorijiy va mahalliy pedagogik-psixologik nazariyalar (J. Dyui, Dj. Bruner, J. Gilford, L. Vigotskiy, A. Bandura, T. Amabile, D. Kolb, D. Shyon, J. Mezirou) asosida yoritadi. Maqolada alohida e’tibor ushbu olti guruh shart-sharoitning bir-biridan ajralgan holda emas, balki o‘zaro ta’sir mexanizmi orqali yaxlit dinamik tizim sifatida faoliyat yuritishini ochib berishga qaratilgan: tashkiliy shart-sharoitlar didaktik jarayon uchun institutsional zamin yaratadi, didaktik va psixologik shart-sharoitlar yaqin rivojlanish zonasi asosida uzviy bog‘lanadi, motivatsion va psixologik omillar o‘zaro kuchaytiruvchi tsiklik aloqada bo‘ladi, metodik shart-sharoitlar barcha guruhlarini amaliy faoliyatga tatbiq etish vositasi bo‘lib xizmat qiladi, refleksiv shart-sharoitlar esa tizimning “yopuvchi” elementi sifatida olingan natijalarni qaytadan tizimga qaytarib, spiral tarzda rivojlanishni ta’minlaydi. Komparativistik yondashuvning o‘ziga xos funksiyasi shundaki, u barcha olti guruhga “ko‘ndalang” ta’sir ko‘rsatib, ularni yaxlit, o‘z-o‘zini rivojlantiruvchi pedagogik tizimga aylantiradi. Tadqiqot natijalari oliy pedagogik ta’lim muassasalarida bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy kompetentsiyasini rivojlantirish bo‘yicha amaliy-uslubiy tavsiyalar ishlab chiqishda foydalanilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: ijodkorlik, komparativistik yondashuv, pedagogik shart-sharoitlar, bo‘lajak o‘qituvchi, tashkiliy shart-sharoitlar, didaktik shart-sharoitlar, psixologik shart-sharoitlar, motivatsion shart-sharoitlar, metodik shart-sharoitlar, refleksiv shart-sharoitlar, yaqin rivojlanish zonasi, divergent tafakkur, ichki motivatsiya, transformativ ta’lim, tajribaviy ta’lim

Аннотация. В статье представлен системный анализ педагогических условий развития креативности у будущих учителей на основе компаративистского подхода. Автор классифицирует условия на организационные, дидактические, психологические, мотивационные, методические и рефлексивные группы, раскрывая содержание каждой из них с опорой на зарубежные и отечественные педагогико-психологические концепции (Дж. Дьюи, Дж. Брунер, Дж. Гилфорд, Л. Выготский, А. Бандура, Т. Амабиле, Д. Колб, Д. Шён, Дж. Мезироу). Особое внимание уделяется раскрытию механизма взаимодействия шести групп условий, которые функционируют не изолированно, а как целостная динамическая система: организационные условия создают институциональную основу для дидактического процесса, дидактические и психологические условия неразрывно связаны через зону ближайшего развития, мотивационные и психологические факторы находятся во взаимоусиливающей циклической связи, методические условия выступают средством

практической реализации остальных групп, а рефлексивные условия выполняют функцию «замыкающего» элемента системы, возвращая полученные результаты для совершенствования дидактического и мотивационного компонентов и обеспечивая тем самым спиралевидное развитие. Специфика компаративистского подхода заключается в его «сквозном» воздействии на все шесть групп условий, превращающем их совокупность в целостную, взаимосвязанную и саморазвивающуюся педагогическую систему. Результаты исследования могут быть использованы при разработке практико-методических рекомендаций по развитию творческой компетентности будущих учителей в высших педагогических учебных заведениях.

Ключевые слова: креативность, компаративистский подход, педагогические условия, будущий учитель, организационные условия, дидактические условия, психологические условия, мотивационные условия, методические условия, рефлексивные условия, зона ближайшего развития, дивергентное мышление, внутренняя мотивация, трансформативное обучение, опытное обучение

Abstract. This article presents a systematic analysis of the pedagogical conditions for developing creativity in prospective teachers through a comparativistic approach. The author classifies these conditions into organizational, didactic, psychological, motivational, methodological, and reflective groups, elaborating the content of each on the basis of foreign and domestic pedagogical-psychological theories (J. Dewey, J. Bruner, J. Guilford, L. Vygotsky, A. Bandura, T. Amabile, D. Kolb, D. Schön, J. Mezirow). Particular attention is given to revealing the mechanism of interaction among these six groups of conditions, which function not in isolation but as an integral dynamic system: organizational conditions establish the institutional foundation for the didactic process; didactic and psychological conditions are inseparably linked through the zone of proximal development; motivational and psychological factors are engaged in a mutually reinforcing cyclical relationship; methodological conditions serve as the means for the practical implementation of the other groups; and reflective conditions act as the system's "closing" element, feeding outcomes back into the didactic and motivational components and thereby ensuring a spiral pattern of development. The distinctive feature of the comparativistic approach lies in its "cross-cutting" effect on all six groups of conditions, transforming their aggregate into a coherent, interrelated, and self-developing pedagogical system. The findings can be applied in developing practical and methodological recommendations for fostering the creative competence of prospective teachers in higher pedagogical institutions.

Keywords: creativity, comparativistic approach, pedagogical conditions, prospective teacher, organizational conditions, didactic conditions, psychological conditions, motivational conditions, methodological conditions, reflective conditions, zone of proximal development, divergent thinking, intrinsic motivation, transformative learning, experiential learning

Bo‘lajak o‘qituvchilarda ijodkorlikni komparativistik yondashuv asosida rivojlantirish murakkab, ko‘p bosqichli va ko‘p omilli jarayon bo‘lib, uning samaradorligi alohida olingan bir omilga emas, balki bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan shart-sharoitlar majmuasiga bog‘liqdir. Ushbu shart-sharoitlarni tashkiliy, didaktik, psixologik, motivatsion, metodik va reflektiv guruhlariga ajratib tahlil qilish jarayonning ichki tuzilishini yanada aniq ko‘rsatish, shuningdek amaliyotga tatbiq etish uchun tizimli asos yaratish imkonini beradi. Bunda har bir guruh mustaqil

ahamiyatga ega bo'lsa-da, ular yagona pedagogik tizimning tarkibiy qismlari sifatida o'zaro funksional bog'liqlikda namoyon bo'ladi. Tashkiliy shart-sharoitlar ta'lim jarayonining tashqi, institutsional darajadagi zaruriy asosini tashkil etadi. Bunga oliy pedagogik ta'lim muassasasida komparativistik tahlilga yo'naltirilgan o'quv-uslubiy infratuzilmaning mavjudligi, xalqaro tajribani o'rganish va qiyoslash imkonini beruvchi axborot-resurs bazasining shakllanganligi, shuningdek fanlararo integratsiyani ta'minlovchi moslashuvchan o'quv rejalarining yaratilishi kiradi. J. Dyui ta'lim muassasasini nafayat bilim uzatuvchi, balki ijtimoiy tajribani qayta tashkil etuvchi muhit sifatida talqin qilib, tashkiliy muhitning shaxs faolligiga bevosita ta'sirini asoslab bergan edi. Bu g'oya komparativistik yondashuv kontekstida alohida ahamiyat kasb etadi, chunki turli ta'lim tizimlarining tashkiliy modellari qiyosiy o'rganish faqat mos infratuzilma mavjud bo'lgandagina samarali kechadi. Tashkiliy shart-sharoitlar tarkibiga, shuningdek, o'qituvchi-talaba, talaba-talaba o'rtasidagi hamkorlik formatlarining institutsional darajada mustahkamlanganligi, ijodiy loyihalarni amalga oshirish uchun vaqt va makon resurslarining ajratilganligi kiradi. Bunday sharoitlar bo'lmagan taqdirda, hatto eng ilg'or didaktik g'oyalar ham amaliy natijaga aylanmay qoladi, chunki ijodkorlik — bu individual qobiliyat bo'libgina qolmay, balki ijtimoiy-institutsional kontekstda shakllanadigan hodisadir. Didaktik shart-sharoitlar ta'lim mazmuni va uni uzatish tamoyillarining ijodkorlikni rivojlantirishga xizmat qilish darajasini belgilaydi. Bunga o'quv mazmunini komparativistik tamoyil asosida loyihalashtirish, ya'ni turli milliy pedagogik tizimlarda ijodkorlikni rivojlantirish tajribasini qiyosiy tahlil qilish imkonini beruvchi didaktik materiallarning tayyorlanganligi kiradi. Dj. Bruner ta'lim mazmunining spiral tarzda, ortib boruvchi murakkablik darajasida qurilishi bilim va ijodiy tafakkurning uzviy rivojlanishini ta'minlashini ko'rsatgan edi, bu esa komparativistik didaktik modellarni loyihalashtirishda metodologik yo'nalish bo'lib xizmat qiladi. Didaktik shart-sharoitlarning yana bir muhim jihati — muammoli-izlanish xarakteridagi topshiriqlarning ustuvorligi, variativlik va tanlov erkinligining ta'minlanganligi hisoblanadi. Bunda J. Gilford tomonidan asoslangan divergent tafakkur nazariyasi alohida metodologik ahamiyat kasb etadi, chunki u ijodiy faoliyatning ko'p yechimlilik, moslashuvchanlik va originallik kabi mezonlarini didaktik jarayonga tatbiq etish zaruratini ochib beradi. Komparativistik yondashuv sharoitida didaktik mazmun nafaqat milliy, balki xalqaro pedagogik tajribani ham qamrab olishi, shu orqali talabada tizimlar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni tahlil qilish, ularni sintez qilish ko'nikmasini shakllantirishi lozim. Psixologik shart-sharoitlar shaxsning ichki, individual-psixologik resurslarini faollashtirishga yo'naltirilgan bo'lib, ular ijodkorlikning subyektiv asosini tashkil etadi. L. Vigotskiy tomonidan ishlab chiqilgan yaqin rivojlanish zonasi kontseptsiyasi bu borada asosiy nazariy tayanch bo'lib xizmat qiladi, chunki u shaxsning mustaqil va hamkorlikdagi faoliyat orasidagi bo'shliqda yangi sifat — ijodiy kompetentsiyaning shakllanishini izohlaydi. Bo'lajak o'qituvchida ijodkorlikni rivojlantirish uchun ushbu zonani aniqlash va unga mos pedagogik ta'sirlarni loyihalashtirish zarur bo'ladi. Bundan tashqari, psixologik shart-sharoitlar tarkibiga ijodiy faoliyatda xatoga yo'l qo'yishdan qo'rqmaslik, o'z-o'ziga ishonch, kognitiv moslashuvchanlik kabi sifatning shakllanganlik darajasi kiradi. A. Banduraning o'z-o'ziga samaradorlik (self-efficacy) nazariyasi shaxsning muvaffaqiyatga bo'lgan ichki ishonchi uning ijodiy faollikka kirishish ehtimolini belgilashini ko'rsatadi. Komparativistik yondashuv kontekstida bu shart-sharoit talabaning turli pedagogik madaniyatlarga xos qadriyat va me'yorlarni qiyoslash jarayonida yuzaga keladigan kognitiv nomuvofiqlikni konstruktiv tarzda yengib o'tish

qobiliyati bilan ham bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Motivatsion shart-sharoitlar shaxsning ijodiy faoliyatga bo‘lgan ichki va tashqi undovlari tizimini o‘z ichiga oladi. T. Amabile tomonidan ishlab chiqilgan ijodkorlikning komponentli nazariyasida ichki motivatsiya ijodiy mahsuldorlikning markaziy omili sifatida ko‘rsatiladi, chunki tashqi mukofot yoki nazoratga asoslangan faoliyat ko‘pincha ijodiy o‘ziga xoslikni cheklashi mumkin. Shu sababli pedagogik jarayonda talabaning qiziqishi, ichki qoniqish tuyg‘usi va faoliyat mazmuniga shaxsiy ahamiyat berish imkoniyatlarini ta’minlash muhim shart-sharoit hisoblanadi. Komparativistik yondashuv sharoitida motivatsion shart-sharoitlar, shuningdek, turli pedagogik tizimlar bilan tanishish jarayonida yuzaga keladigan bilim-tanishuv qiziqishi, professional o‘shishga intilish va xalqaro professional hamjamiyatga integratsiyalashuv istagi bilan ham bog‘liqdir. Bunday motivatsion asos talabani faqat mavjud milliy tajriba doirasida emas, balki kengroq, qiyosiy kontekstda fikrlashga undaydi, bu esa ijodiy tafakkurning kengayishiga xizmat qiladi. Metodik shart-sharoitlar ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan usul, texnika va vositalarning ijodkorlikni rivojlantirishga real xizmat qilish darajasini belgilaydi. D. Kolbning tajribaviy ta’lim modeli — konkret tajriba, refleksiv kuzatuv, mavhum kontseptuallashtirish va faol eksperimentlashdan iborat davriy tsikl — komparativistik metodikani loyihalashtirishning nazariy asosi bo‘lib xizmat qilishi mumkin, chunki u nazariy bilim bilan amaliy tajribani uzviy bog‘lash orqali ijodiy kompetentsiyaning shakllanishini ta’minlaydi. Bunda keys-stadi, loyihalash, debat, qiyosiy tahlil kabi interaktiv metodlarning tizimli qo‘llanilishi alohida ahamiyatga ega. Metodik shart-sharoitlar tarkibiga, shuningdek, baholash vositalarining ijodiy mahsulni adekvat aks ettira olish qobiliyati kiradi. An’anaviy, faqat reproduktiv bilimni o‘lchashga yo‘naltirilgan baholash tizimlari ijodkorlikni rivojlantirish maqsadlariga zid kelishi mumkin, shu sababli portfolio, ijodiy loyiha himoyasi kabi alternativ baholash shakllarining qo‘llanilishi metodik shart-sharoitning muhim tarkibiy qismini tashkil etadi. Komparativistik jihatdan esa metodika turli ta’lim tizimlarida qo‘llaniladigan pedagogik texnologiyalarni qiyoslash va ulardan mahalliy sharoitga moslashtirilgan holda foydalanish imkoniyatini yaratishi lozim. Refleksiv shart-sharoitlar shaxsning o‘z faoliyati, tafakkur jarayoni va olingan tajribasini anglashi, baholashi va qayta loyihalashtirishi bilan bog‘liq bo‘lib, ular ijodiy faoliyatning uzluksiz takomillashuvini ta’minlaydi. D. Shyon tomonidan ilgari surilgan “amaliyotda refleksiya” (reflection-in-action) va “amaliyot ustida refleksiya” (reflection-on-action) kontseptsiyalari amaliyotchi mutaxassisning o‘z faoliyati jarayonida va undan so‘ng amalga oshiradigan tahliliy fikrlash faoliyatining ijodiy muammolarni yechishdagi rolini ochib beradi. Bo‘ljak o‘qituvchida bunday refleksiv qobiliyatning shakllanishi uning nafaqat mavjud pedagogik yechimlarni takrorlashi, balki ularni tanqidiy baholab, yangi, o‘ziga xos yondashuvlar ishlab chiqishi uchun zaruriy asosdir. Komparativistik yondashuv sharoitida refleksiya alohida funktsional ahamiyat kasb etadi, chunki turli pedagogik tizimlarni qiyoslash jarayonining o‘zi doimiy refleksiv faoliyatni talab qiladi: talaba nafaqat “boshqa tizim qanday ishlaydi” degan savolga, balki “bu meni o‘z tizimim va o‘z faoliyatim haqida qanday yangicha fikrlashga undaydi” degan savolga ham javob izlashi lozim. J. Mezirou tomonidan asoslangan transformativ ta’lim nazariyasi aynan shu jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u mavjud fikrlash sxemalarining tanqidiy qayta ko‘rib chiqilishi orqali shaxsning dunyoqarashi va faoliyat uslubida sifat jihatidan yangi o‘zgarishlar yuz berishini asoslaydi. Yuqorida tavsiflangan olti guruh shart-sharoit alohida-alohida emas, balki bir-biriga uzluksiz ta’sir ko‘rsatuvchi dinamik tizim sifatida faoliyat yuritadi. Tashkiliy shart-sharoitlar didaktik jarayonning moddiy-institutsional zaminini yaratadi, biroq ular

didaktik mazmun va metodika bilan to’ldirilmasa, shunchaki tashqi imkoniyat bo’lib qolaveradi. Didaktik shart-sharoitlar, o’z navbatida, psixologik shart-sharoitlar bilan uzviy bog’liq holda amalga oshadi: muammoli-izlanish xarakteridagi topshiriqlar faqat talabada yaqin rivojlanish zonasiga mos ravishda va xavotirsiz muhitda taqdim etilgandagina samarali o’zlashtiriladi. Bu o’rinda psixologik va motivatsion shart-sharoitlar orasida ham chambarchas bog’liqlik kuzatiladi: shaxsning o’z-o’ziga ishonchi ichki motivatsiyani kuchaytiradi, ichki motivatsiya esa, o’z navbatida, ijodiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish ehtimolini oshirib, psixologik barqarorlikni mustahkamlaydi — bu ikki guruh o’rtasida o’zaro kuchaytiruvchi tsiklik aloqa yuzaga keladi. Metodik shart-sharoitlar ushbu barcha guruhlarini amaliy faoliyatga tatbiq etish vositasi vazifasini bajaradi: aynan metodika orqali didaktik mazmun psixologik jihatdan qulay shaklda taqdim etiladi va motivatsion undovlar konkret faoliyat shakliga aylanadi. Biroq metodik faoliyatning o’zi refleksiv tahlildan o’tmasa, u mexanik takrorlanishga aylanib qolish xavfi mavjud. Shu sababli refleksiv shart-sharoitlar tizimning “yopuvchi” elementi sifatida namoyon bo’ladi: u metodik faoliyat natijalarini tahlil qilib, ulardan olingan xulosalarni qaytadan didaktik mazmun va motivatsion yo’nalishlarni takomillashtirish uchun “ozig” sifatida tizimga qaytaradi. Bu esa D. Kolbning tajribaviy ta’lim tsiklida ifodalangan g’oyaga mos ravishda, yopiq emas, balki spiral tarzda yuqoriga ko’tariluvchi rivojlanish jarayonini shakllantiradi. Komparativistik yondashuvning o’ziga xosligi shundaki, u ushbu olti guruh shart-sharoitning barchasiga “ko’ndalang” ta’sir ko’rsatadi: tashkiliy darajada xalqaro tajribani o’rganish imkoniyatlarini kengaytiradi, didaktik darajada mazmunni qiyosiy tahlil asosida boyitadi, psixologik darajada kognitiv moslashuvchanlikni rivojlantiradi, motivatsion darajada bilim-tanishuv qiziqishini kuchaytiradi, metodik darajada xalqaro pedagogik texnologiyalarni tanlash va moslashtirish imkonini beradi, refleksiv darajada esa shaxsning o’z milliy pedagogik tajribasini kengroq kontekstda tanqidiy anglashiga xizmat qiladi. Aynan shu ko’ndalang ta’sir mexanizmi orqali komparativistik yondashuv alohida shart-sharoitlar yig’indisini yaxlit, o’zaro bog’liq va o’z-o’zini rivojlantiruvchi pedagogik tizimga aylantiradi, bu esa bo’lajak o’qituvchida ijodkorlikning barqaror va uzluksiz shakllanishini ta’minlaydi.

Xulosa. O’tkazilgan tahlil bo’lajak o’qituvchilarda ijodkorlikni komparativistik yondashuv asosida rivojlantirish jarayoni oltita o’zaro bog’liq shart-sharoitlar guruhi — tashkiliy, didaktik, psixologik, motivatsion, metodik va refleksiv omillar — ta’sirida kechuvchi yaxlit tizim ekanligini ko’rsatdi. Tashkiliy shart-sharoitlar ushbu tizimning institutsional-infratuzilmaviy zaminini yaratsa, didaktik shart-sharoitlar ta’lim mazmunini komparativistik tamoyil asosida boyitish orqali bilim va ijodiy tafakkur o’rtasidagi uzviylikni ta’minlaydi. Psixologik va motivatsion shart-sharoitlar shaxsning ichki resurslarini — yaqin rivojlanish zonasini, o’z-o’ziga ishonchini va ichki motivatsiyasini — faollashtirish orqali ijodiy faoliyatning subyektiv asosini shakllantiradi. Metodik shart-sharoitlar esa nazariy g’oyalarni amaliy faoliyat shakliga aylantiruvchi vosita vazifasini bajarib, refleksiv shart-sharoitlar bilan uzviy bog’liq holda tizimning o’z-o’zini takomillashtiruvchi, spiral xarakterdagi rivojlanishini ta’minlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, ushbu shart-sharoitlarning hech biri alohida holda yetarli natija bermaydi — ularning samaradorligi faqat o’zaro funksional bog’liqlikda, ya’ni tashkiliy asosning didaktik mazmun bilan, didaktik mazmunning psixologik qulaylik bilan, psixologik barqarorlikning motivatsion kuchaytirish bilan, motivatsion undovning metodik amalga oshirish bilan va metodik faoliyatning refleksiv tahlil bilan uzviy bog’lanishi orqaligina yuzaga chiqadi. Komparativistik yondashuv esa

ushbu olti guruhga “ko‘ndalang” ta’sir ko‘rsatib, milliy pedagogik tajribani xalqaro kontekstda tanqidiy anglash, qiyoslash va sintez qilish imkonini yaratadi, bu esa bo‘lajak o‘qituvchida ijodkorlikning nafaqat vaziyatga xos, balki barqaror va uzluksiz kasbiy sifat sifatida shakllanishini ta’minlaydi. Shu tariqa, aniqlangan pedagogik shart-sharoitlar majmuasi va ularning o‘zaro ta’sir mexanizmi keyingi bosqichda komparativistik-didaktik model va uni amaliyotga tatbiq etish metodikasini ishlab chiqish uchun ilmiy-nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Dewey J. Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. — New York: Macmillan, 1916.
2. Bruner J. The Process of Education. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.
3. Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. — New York: McGraw-Hill, 1967.
4. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
5. Bandura A. Self-Efficacy: The Exercise of Control. — New York: W.H. Freeman and Company, 1997.
6. Amabile T.M. Creativity in Context: Update to the Social Psychology of Creativity. — Boulder, CO: Westview Press, 1996.
7. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1984.
8. Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. — New York: Basic Books, 1983.
9. Mezirow J. Transformative Dimensions of Adult Learning. — San Francisco: Jossey-Bass, 1991.